

БАГАТАДУМНА – БЯСХЛЕБНА:

МАТЭРЫЯЛЫ ДА СЛОЎНІКА АКАЗІЯНАЛЬНАЙ
ЛЕКСІКІ 20-Х–30-Х ГАДОЎ XX СТАГОДДЗЯ

БАГАТАДУМНА. Слова катэгорыі стану ад “багата дум”; роздумна: *Чаго так сумна, чаго маркотна, багатадумна, а мо гаротна, калі былінку да глебы гнеш?* (М.Грамыка).

БАГНАСЦЬ. Тое, што і багна. *Сустрэў яе (каб лепей – багнасць)...* (Я.Купала).

БАДЗЁРА-ВЯСЁЛЫ. Складаны прыметнік ад бадзёры і вясёлы: *Быць прастым і бадзёра-вясёлым я здаўна маё сэрца вучу* (М.Машара).

БАДЗЁРА-ГУЛЛІВЫ. Складаны прыметнік ад бадзёры і гуллівы: *А вакол калыхалася ў красках трава пад спеў ветра бадзёра-гуллівы* (Н.Вішнеўская).

БАЕЧНА-ПЕКНА. Пекна (прыгожа), як у байцы (казцы): *У гэтай вёсцы хата-чытальня была тым месцам ... куды прыязджалі аратары з горада, якія ... гаварылі баечна-пекна...* (З.Бядуля).

БАЛОТНА-БАГНЯНЫ. Складаны прыметнік ад балотны і багняны. *Балотна-багняная лілея не можа перадаць гукі барацьбы і змагання, стогну і здзеку гераічнага народу...* (П.Шукайла).

БАЛОЦЦА. Праяўляць уласцівасці балота; ствараць (утвараць) балота: *Кругом балоціцца атручаная муць* (Т.Кляшторны).

БАРВОВІСТЫ. Тое, што і барвовы. *Палае снег барвовістым агнём...* (С.Дарожны).

БАРВЯНЕЦЬ. Станавіцца (быць) барвяным: *Барвянеў трапяткі над сямлібамі сцяг...* (А.Гурло).

БАРВЯНІЦА. Станавіцца барвяным: *Марозна барвянілася зара на захадзе* (М.Зарэцкі).

БАХМАЦЦА. Рабіцца (станавіцца) бахматым: *... і залацістаю бахмаціцца аборай прысад зямлі* (У.Хадыка).

БЕЗБЯРЭЖНАСЦЬ. Бязмежнасць, шырыня (на ўзор рускага “безбрежность”): *Безбарэжнасць* (назва верша М.Лужаніна).

БЕЛАЗОРНЫ. Які характарызуецца белымі зорамі; які нагадвае белыя зоры: *... ляці скарэй, зіма, як белазорны птух!* (З.Бядуля).

БЕЛАКУДРЫ. Які характарызуецца белымі кудрамі; які мае (нагадвае) белыя кудры: *І гэта ў лапцюжнай краіне, дзе белакудры ўсміхаецца дзень* (Я.Пушча); *... белакудравая спонка гайдаецца* (П.Трус).

БЕЛАРОСНЫ. Які характарызуецца белай расой; які нагадвае белую расу: *... і сум бярозы – беларосны снег* (Н.Маркава).

БЕЛАСНЕЖЖА. Складаны назоўнік ад “белы снег”: *... хмарами над садам ўюцца крышталі-клоччы беласнежжа* (А.Гурло).

БЕЛАСТАННЫ. Які характарызуецца белым станам; які мае белы стан: *Паволі спадалі з беластанных і віхрстых бяроз лісты* (В.Каваль).

БЕЛАЦВЕТ. Складаны назоўнік ад “белы цвет”: *І няведама, колькі яшчэ абляціць на шляхах белацвету...* (Хв.Ільяшэвіч).

БЕСКАНЦОВА. Бясконца: *Ўсё грывяць, бесканцова гручаць пад намі вагонныя колы...* (З.Астапенка).

БЕСПАДЗЯЧНА. Прыслоўе ад “без падзякі”; бескарысна: *А добра дарогі ішчаслівыя мець, любіць беспадзячна і спёку і цень!* (А.Моркаўка).

БЕСПАТОЛЬНА. Слова катэгорыі стану ад “без патолі” або “беспатольны”: *Ў полі дымна, ў полі цёмна, беспатольна і заломна* (Я.Купала).

БЕСПАТОЛЬНЫ. Які характарызуецца адсутнасцю патолі: *О, беспатольная, бел-чыстая, з ліхадзеямі нерашучая – аб Табе да зямелькі камяністае прыпадаю ад долі някучае* (Л.Родзевіч); *Люд гібеў у нудзе беспатольнай...* (А.Дудар).

БЕСХАЦІНЕЦ. Той, хто не мае хаціны, прытулку; жабрак: *Гэй ты, краю халодны, чужы, прытулі бесхацінца к сабе...* (Я.Купала); *На думку прыйдзе: кінуць хоць на тыдзень і гарады і ўвесь штодзённы клопат, узяць, пайсці вандроўным бесхацінцам па тых шляхах і крыжавых дарогах...* (У.Дубоўка).

БЛАКІТАВАСЦЬ. Тое, што і блакіт: *У блакітавасці сонечных высот, як ветразі, лунаюць хмар раднянкі* (У.Хадыка).

БЛАКІТНА-ЛЮСТРАНЫ. Складаны прыметнік ад блакітны і люстрыны: *Ёсць нейкая невымоўная слодыч у гэтым павольным руху па блакітна-люстрыным улонні Дняпра* (М.Зарэцкі).

БЛАКІТНА-РУЖОВЫ. Складаны прыметнік ад блакітны і ружовы: *Час не такі, каб раставаць у блакітна-ружовай чмуце розных “перажыванняў”* (М.Зарэцкі).

БЛАКІТНАСЦЬ. Абстрактны назоўнік да блакітны; тое, што і блакіт: *Твае блакітнасці нязменны...* (У.Жылка); *... а лён блакітнасцю зацвіўся...* (А.Гурло); *Адцвіла і знікла васількоў блакітнасць* (А.Вечар); *Я шмат была дзе, многа я пазнала: блакітнасць неба, свет і гарады...* (В.Маракоў); *...бачу я: лясы, бары, азёр блакітнасць залатую...* (М.Сямашка).

БЛЕДНАЛОБЫ. Які мае (нагадвае) бледны лоб: *Бледналобы месяц падае павольна уначы на поле жоўтым недакуркам* (В.Палескі).

БЛІЖЫЦЬ. Рабіць блізкім, набліжаць: *Кроў шумнавірая, раны глыбокія ... будучнасць светлую бліжаць* (П.Трус).

БОГАНОСНЫ. Які дадзены (паднесены) Богам; лёсавызначальны (на ўзор рускага “судьбоносный”): *Я жыву таму, што чую душой чулаю адроду тую пору, хвілю тую, боганосную, святую...* (Ц.Гартны).

БРУДНА-ЖОЎТЫ. Жоўты з брудным адценнем; цьмяны: *... і брудна-жоўтай плямай сталі святло й электрыкі агні* (У.Жылка).

БРУДНА-ЧЫРВОНЫ. Чырвоны з брудным адценнем; карычневы: *У вокнах чыстае палавіны мігцела няроўнае брудна-чырвонае святло* (М.Зарэцкі).

БРЫЛЬЯНЦІЦА. Праяўляць уласцівасць брыльянта: *... брыльянціца расою далі...* (Я.Пушча).

БРЭДЗЬ. Несусвецца. Ад рускага “бредить”: *... вясна калышыць брэдзь цвятоў і песні салаўінай* (М.Машара); *... у сэрцы крынічыць песенная брэдзь* (М.Машара); *... маладняцкая брэдзь песняроў* (М.Машара).

БУЙНАВІРЫ. Складаны прыметнік ад “буйны вір”: *Змаганню буйнавіраму, адвазе перамог – тады вітанне шчырае мы ў песнях аддамо* (Ю.Таўбін).

БУЙНА-ГОРДА. Складанае прыслоўе ад буйна і горда; вельмі годна, з вялікай павагай: *Мажорны тон зрываецца з грудзей і цень вякоў калыша буйна-горда* (П.Трус); *Вякоў гісторыю нам пішуць дні, калышуць цьмянае адважна, буйна-горда* (П.Трус).

БУЙНАЛІСТЫ. З буйнымі лістамі: ... *каб славай цвілі нашы яркія дні, як май буйналісты, як свежасць вясны* (М.Сямашка).

БУЙНА-МЯЦЕЖНА. Складанае прыслоўе ад буйна і мяцежна; (вельмі) неспакойна, трывожна, бурна: *У грудзях мужыка-беларуса [думкі] адгукнуліся буйна-мяцежна* (П.Трус).

БУНТАРЫЦЬ. Утвараць дзеянне, уласцівае бунтару; бунтаваць: ... *прастор бунтарыць галава* (У.Дубоўка); *Будзем разам змагацца, бунтарыць* (П.Трус); ... *яна ў прыстань камуны бунтарыць* (П.Трус); ... *год бунтарым мы на палях Беларусі квяцістае* (П.Трус); *Бунтарыць* думкі Першамайскае (М.Нікановіч); *Дзесьці бунтарыў салоўка* (М.Нікановіч); *Ў нас сілы юнацтва бунтараць...* (С.Ракіта).

БУРАВЕЙ. Назоўнік ад “бурай веяць”; моцны вецер: *З буравеем і холадам, з песняй сэрца музычнаю – паэтычная моладасць і кананне трагічнае* (З.Астапенка); *Палі, хто не змог за буравеем патрапіць* (У.Хадыка).

БУРАВЕЙНЫ. Які ўласцівы буравею; які (ад якога) вее бурай: *Сцежкі васільковыя, думкі буравейныя...* (А.Дудар); *У буравейных далях цвёрдыя загартаваныя крокі* (У.Хадыка); *Ой, зоры, кветы, сонца-ружы пад буравейныя вякі красу адвечную цярушаць...* (П.Трус); *Многа дзён паганых буравейны вецер з твару здуў* (Н.Маркава); *Не спяшайся, браце, вецер буравейны з рогатам загасіць у вачох агні* (Н.Вішнеўская).

БУРАЗВОН. Складаны назоўнік ад “звон буры” ці “буры звоняць”: *Мы прайшлі ў грывотным буразвоне Туркестанскія, Сібірскія франты* (Ю.Лявонны); *Чуцен крок ліхога буразвону...* (Ю.Лявонны).

БУРАПЕНІЦЬ. Складаны дзеяслоў ад “бурна пеніць” або “пеніць, як у буру”; утвараць дзеянне (праяўляць якасці) бурна: *Бурапеніў, буяніў на бруку вечар – ліпнёвы гармонік* (А.Александровіч); *Бурапеніў, бегаў босы вечар – бунтар-гарманіст* (А.Александровіч); *Калісьці йшоў я з сонцам на нажы, любіў часамі крышку бурапеніць* (А.Александровіч); ... *завывае ў снягох завіруха, а ў душы бурапеніць камол...* (Т.Кляшторны); ... *дзесьці глуха бурапеніць мора* (Э.Агняцвет); *Радасным запалам сэрца бурапеніць...* (С.Ракіта).

БУРАПЕННЫ. Які характарызуецца бурнай пенай: *І не бродзіць у кляштарнай стыні бурапенных уздымаў віно* (Ю.Лявонны).

БУРАХВАЛІЦЬ. Які бурна праяўляе дзеянне (як хвалі падчас буры): *Чацвёрты год бурохваліць ліпамі, крыецца шоўкам голы аблог...* (У.Хадыка).

БУРЛІВІЦЬ. Рабіць (быць) бурлівым: *Гэта трэльніцы на змроку йдуць, спазніўшыся, дамоў ды бурліваць ненарокам песняй вёскі між палёў* (П.Трус); ... *дзеля чаго, скажы, бурлівіць лета?* (А.Моркаўка).

БУРНА-ГАРАЧА. Складанае прыслоўе ад бурна і гарача: ... ды ніколі так *бурна-гарача* кроў не будзе мяцеліць агнём (М.Машара).

БУРНА-ГРАЙНЫ. Які бурна (гучна) (і)грае: *А паводка гучна-звонная пеніць рэчкі бурна-грайныя* (З.Бядуля).

БУРШТЫНЕЦЬ. Набываць прымету бурштыну; рабіцца такім, як бурштын: *Бурштынее над горадам неба...* (А.Звонак).

БУРШТЫНОВАСЦЬ. Абстрактны назоўнік да бурштыновы (бурштынавы): *За крыві тваёй бурштыновасць будуць дзякаваць нас асцём* (М.Лужанін).

БЫСТРАЛЁТНЫ. Які характарызуецца быстрым (хуткім) лётам; які быстра (хутка) лётае: *Я быстралётны цень...* (З.Бядуля).

БЯЗБЕРАЖЖА. Тое, што і безбярэжнасць: *Бязберажжа твае* [мора] *абшарнае прасторы ці дасць калі прытул выгнанніку гадоў?* (М.Грамыка).

БЯЗБРЭЖЫЦЬ. Быць бязбрэжным; шырока раскідацца: *Праменіца вока бясконца, шыбае да самага сонца... дзе новае неба бязбрэжыць* (З.Бядуля).

БЯЗБУРНЫ. Які характарызуецца адсутнасцю буры; ціхі, пагодлівы: *Бязбурны дзень...* (У.Жылка); *Мне любя сніць (бязбурны дні!) аб шчасці гэтакім квола-крохкім* (У.Жылка).

БЯЗВОЛЬ. Стан, які вызначаецца адсутнасцю волі; апатыя: ... *мляўкасць, парнасць і бязволь, думкі вялыя ад жару* (У.Жылка).

БЯЗГУТАРНАСЦЬ. Стан, які вызначаецца адсутнасцю гутаркі; маўклівасць, цішыня: *О харакство асенніх дзён празрыстых, бязгутарнасць прыроды і спакой* (У.Жылка).

БЯЗЫЧНА. Бязгучна, ціха, маўкліва: *Вось і раніца ўсходзіць бязычна...* (А.Гурло).

БЯЗМЕЖ. Тое, што і бязмежнасць, бязмежжа: *Поле – апянае Купалам і Коласам – паясамі слукімі сцелецца ў бязмеж* (Хв.Ільяшэвіч).

БЯЗМЕЖНА-ВОСТРЫ. Вельмі (надзвычай) востры: [Раіса]: *За гэты салодкі боль, за бязмежна-вострае адчуванне самаахварнасці я заплаціла жыццём* (М.Зарэцкі).

БЯЗМЕЖНА-ГОРКІ. Вельмі (надзвычай) горкі: *Славін неяк цяжка-цяжка згарбаціўся, панура ківаў галавой і ўсміхаўся бязмежна-горкай усмешкай...* (М.Зарэцкі).

БЯЗМЕЖНА-ДАРАГІ. Вельмі (надзвычай) дарагі: *Ён* [Лясніцкі] *бачыў толькі скрозь гарачы туман зеленаватыя вочы ... ды акруглыя рысы бязмежна-дарагога прыгожага цела* (М.Зарэцкі); *Лясніцкаму ўспомніўся той вечар, калі ён першы раз прыйшоў да яе* [Раісы] *(пявуча-ружовы свет, мяккі, трошачкі сумны арапат, раяль і яна ў празрыста-ружовым уборы – бязмежна-дарагая, прыгожая)* (М.Зарэцкі).

БЯЗМЕЖНА-САЛОДКІ. Вельмі (надзвычай) салодкі: *Было такое ўражанне, што перайшлі яны з Раісай з аднаго пакоя ў другі і ў тым першым засталася іх глыбокая блізкасць, асталося тое бязмежна-салодкае адчуванне* (М.Зарэцкі).

БЯЗМЕЖНА-СМЕЛЫ. Вельмі (надзвычай) смелы: *Яна* [Раіса] *ўся была ўвасабленне спакусы, яна здавалася дзівоснай, да святасці грэшнай багіняй бязмежна-смелых агнёвых уцех* (М.Зарэцкі).

БЯЗМЕЖНА-ЦЯГУЧЫ. Вельмі (надзвычай) цягучы: *Вось ціхі бярозавы шлях ... абвеяны бязмежна-цягучымі думкамі самотнах падарожнікаў...* (М.Зарэцкі); *Яно [забытае] лунае зусім вось тут, ля самага краю свядомасці, звінуўшыся ў адзін няясны хімерны вобраз – у вобраз нейкага аднастайнага бязмежна-цягучага гуку* (М.Зарэцкі).

БЯЗМОЦНЫ. Які не мае сілы (моцы); слабы: ... *бязмоцным жыццём супыніць завіруху* (Ц.Гартны).

БЯЛЯВА-МАЛАДЫ. Складаны прыметнік ад бялявы і малады: *Туман бялява-малады расу збірае ў Беларусі* (Я.Пушча).

БЯЛЯСА-СТАЛЁВЫ. Складаны прыметнік ад бялясы і сталёвы: ... *ахінутая першым бяляса-сталёвым позіркам дня, выявілася вёска...* (М.Зарэцкі).

БЯЛЯСАСЦЬ. Абстрактны назоўнік да бялясы: ... *уханіць снягоў бялясасць* (Я.Пушча).

БЯСКОНЦНЫ. Бясконцы: ... *бясконцным абрусам слалася яно [мора]...* (В.Каваль).

БЯСКРАЙНА. Бязмежна, шырока: *Каб моладасць заўжды бязмерна, бяскрайна барвенкам зялёным змагла расцвісці* (А.Гурло).

БЯСКРЫЛАСЦЬ. Абстрактны назоўнік да бяскрылы; прыземленасць, апатыя: *Я працую, а імкненняў ўжо няма, і даўно зламанасць і бяскрыласць* (З.Бандарына).

БЯСПОГАДЗЬ. Непагадзь. Тут – цемра, беспрасвецце: *Сустрэнь ты гімнам бляск зары ў змаганні ўстаўшых новых днёў ... або ў бяспогадзі памры...* (Ц.Гартны).

БЯСПУТНІК. Той, хто не мае пэўнага шляху: *І вас чакаюць дзеткі ў хаце, і вы бяспутнікі ў жыцці* (Я.Купала); *Плывуць напевы ад галін, як бы з іх кожная ўзыхвала: “Хадзі, бяспутнік, адпачынь!”* (Я.Купала).

БЯСПУЦЦЕ. Бездарожжа: *Гэй ты, гэі, Беларусь, маладая старонка, што гібела сталеці ў бяспуці ў пацёмках, – гэі, скажы, скуль цяперашня слава твая?* (Я.Купала); [Мяроха]: *Даўно пайшоў ты на бяспуці, заблытаўся ў сухой траве* (Я.Пушча); *Няхай, няхай рабочы прабацае, што я паэт сялян – “бяспуця”* (Я.Пушча).

БЯССІЛЬНА-ЗЛОСНЫ. Складаны прыметнік ад бяссільны і злосны: *Не зломіць яго [жыцця] ні бура-сівер, ні чорныя хмары, ні адміраючая бяссільна-злосная зіма* (М.Нікановіч).

БЯССОННА. Без сну: *Ляжу я бяссонна у цёплай пасцелі* (К.Буйло).

БЯССТРАШША. Стан, які вызначаецца адсутнасцю страху; смеласць: *Няхай жа век жыве тваё [Кірава] у нас бястрашша* (А.Гурло).

БЯСХАЦЦЕ. Жабрацтва, беднасць: *Продкі – ў магіле, у путах – патомкі, з намі, прад намі – бясхацце* (Я.Купала).

БЯСХЛЕБНА. Без хлеба; бедна: *А воля мне жалезная патрэбна за крыўды маёй мілай помстай заплаціць, што гаравала так яна бясхлебна...* (Я.Купала).